

موزه ارمنه در جلفای اصفهان

در اصفهان موزه مهم و تاریخی مخصوص آثار و یادگارهای برادران ارمنی ما وجود دارد که دیدن و مطالعه در اشیاء موجود آنجا از لحاظ اطلاع بر فرهنگ Culture و تمدن تاریخی ارمنه ایران لازم و مفید می باشد .

متأسفانه هنوز کسانی هستند که بگذشته تاریخی ارمنه و رابطه و تماس نزدیک آن ملت کهن سال با ایرانیان باستان بی اطلاع میباشند و بهمین جهت با نظر احترامی که شایسته است به فرهنگ و زبان و مراسم و آداب ارمنه نمی نگرند . موزه جلفا يك نمونه كوچك از آثار باقیمانده این فرهنگ است ، مخصوصاً چون مربوط به ارمنه ایست که در زمان شاه عباس بایران کوچ داده شده اند شایان توجه و مطالعه بیشتری میباشد .

ما راجع به تاریخچه مهاجرت ارمنه باصفهان ذکر نمی کنیم زیرا خود داستان مفصل است که در خور این مقاله نیست و فقط باختصار درباره موزه کلیسای وانك اکتفای کنیم (وانك در زبان ارمنی بمعنی کلیسای بزرگ است که در آنجا علوم مذهبی نیز تدریس میشود) . این موزه مقدمات شروع در سال ۱۹۳۰ میلادی فراهم شد و ساختمانی که در طرف شمال محوطه کلیسای وانك برای حفظ کتب خطی کلیسا اختصاص داده شده بود با تغییراتی بهمت و کمک و حسن سلیقه «سرکیس خاچاطوریان» نقاش معروف ارمنی برای موزه آماده گردید .

سرکیس خاچاطوریان اصلاً از ارمنه قفقاز و سالها در پاریس به تحصیل و تمرین نقاشی مشغول بوده و در سال ۱۹۲۹ و ۱۹۳۲ از نقاشیهای صفویه در عالی قاپو و چهلستون کپیه هائی برداشته که بعداً در پاریس و لندن و آمریکا نمایشگاهی از آن ترتیب داد و چند سال قبل در همانجاها جهان را بدرود گفت .

در آثار کلیسای وانك و سایر کلیساها و در منازل ارمنه و بین خانوادههای قدیمی ارمنی که برای سالیان دراز باهند و اروپا رابطه تجارتي داشتند و مسافرتها

کرده بودند تا بلوها و اشیاء عتیقه و گرانبها وجود داشت که براهنمائی و تشویق سر کیس خاچاتوریان و بعد ها چند قطعه نیز بکمک استیفان هانیان که از دانشمندان ارمنی جلفا بود و سه سال قبل در گذشت بموزه جلفا تقدیم و انتقال یافت. (جلفا دارای ۲۴

(کلیسای وانک جلفای اصفهان - عکس از هوان)

کلیسا بوده که تماماً بوسیله آرامنه ساخته و پرداخته شده از جمله عبادتگاه کوچکی بود که در سال ۱۶۰۶ میلادی ساخته شده و قدیمترین کلیسا محسوب میشود، کلیسای مریم در سال ۱۶۱۳ توسط خواجه اواتیک باباکی و کلیسای بدخم در سال ۱۶۲۸ توسط خواجه پطرس ولیجانیان ساخته شده و نقاشی آن در سال ۱۶۳۵ تمام شده، بزرگترین کلیسای همان کلیسای وانک است که بهمت خلیفه داوید در ۱۶۰۶ عمارت اصلی آن ساخته شده و در سال ۱۶۱۵ قسمتهائی بآن اضافه شده و بدستور و خرج خواجه آوادیس استیپانوسیان توسط نقاشان ارمنی نقاشی شده خواجه آوادیس در ۱۶۵۹ در گذشت. در حال حاضر از ۲۴ کلیسای آرامنه در جلفای فقط ۱۳ کلیسا باقی مانده است. (

از مهمترین اشیائی که در این موزه وجود دارد قریب هفتصد جلد کتاب خطی ارمنی است که اغلب تورات و انجیل و نسخ مذهبی روی پوست و کاغذ میباشد و دارای

سرفصله‌ها و نقاشیهای مذهب و طلاکاری بسیار زیبا می‌باشد که کار ارمنه در ارمنستان است و ارمنه جلفا در موقع کوچ باصفهان همراه آورده اند. موضوعهای نقاشیهای انجیل تماماً از زندگی مسیح و داستانهای تورات و انجیل است تعداد کتب خطی انجیل بر دو دست جلد میرسد و قدیمیترین انجیل موجود متعلق به اواخر قرن دهم میلادی است که فاقد نقاشی و تذهیب می‌باشد، این مجموعه کتب قدیمه خطی مذهبی ارمنه در نوع خود بی نظیر و بسیار جالب توجه است.

یکی از معروفترین نقاشان ارمنی بنام «توروس» بوده که مشهور است در سال ۱۳۱۱ میلادی در گذشته است ولی در موزه جلفا انجیلی موجود است که دارای نقاشیهای اوست و بتاریخ ۱۳۲۰ میلادی نوشته شده وجود این انجیل ثابت میکند که برخلاف آنچه معروف است «توروس» در سال ۱۳۲۰ میلادی زنده بوده از آثار نقاشان معروف ارمنه در جلفا اثر استیفانوس و دو پسرانش که در اوایل قرن هفدهم میلادی در جلفا میزیسته اند در این کتابهای مذهبی دیده میشود (در کلیسای وانک غیر از نقاشیهای قسمت بالا اطراف زیر گنبد بقیه از نقاش ارمنی «اوانس مرکوز» معروف به «تی-به-زرا لویس» یعنی «نوربخش جهان» می‌باشد که در حدود ۱۷۰۷ میلادی مرده و اصلاً اهل جلفای اصفهان بوده است).

بعضی کتابهای خطی موجود در موزه جلفا دارای جلدهای نفیس با روکش پولاد و صدف و برخی مرصع با جواهرات و نقره کوب متضمن اشکال و طرحهای مذهبی می‌باشد. غیر از کتب نامبرده که تماماً مذهبی است کتاب گرانبهای دیگری در این موزه وجود دارد بنام «کانونیکون» که حاوی مجموعه مباحثات مذهبی است و قسمتی در این کتاب خطی وجود دارد که در نسخ خطی دیگر دیده نشده است.

جای تأسف است هنوز بر بسیاری حتی بر نویسندگانی نیز این موضوع نا معلوم است که اولین چاپخانه ایران در جلفای اصفهان تحت نظر و بهمت خلیفه خاچاطور کیساراتسی تأسیس شده است، و اولین کتابی که بنام «وارک هارانس» یعنی «زندگی مقدسین» در این چاپخانه چاپ شد در تاریخ ۱۶۴۱ میلادی که در حال حاضر عین این کتاب با نمونه‌هایی از حروف آهنی چاپ و دستگاه فشار و کاغذ و مرکبی که تماماً در جلفای اصفهان بدست ارمنه تهیه شده در موزه جلفا نگاهداری میشود.

(اولین کتاب که بزبان ارمنی در دنیا چاپ شده در سال ۱۵۱۲ میلادی یعنی قریب شصت سال بعد از اولین کتاب گوتمبرگ در ونیس بوسیله ارامنه بچاپ رسیده.) در موزه جلفا دوره نفیسی نیز از اولین روزنامه ارمنی وجود دارد که بنام «آستارار» در سال ۱۷۹۴ تا ۱۷۹۶ میلادی در همد بوسیله کشیشی بنام «هاراتون شوماونیاتس» که از شیراز بمدرس رفته بود و خود در آنجا مؤسس چاپخانه ای بود منتشر میگرددیده. در موزه جلفا تا بلوهای گرانبهای نقاشی روی کرباس و پوست چرم و فلز و پشت شیشه وجود دارد که اغلب موضوعهای مذهبی و از نقاط مختلف مانند هلند، ایتالیا، ارمنستان و هند بایران آورده شده و در کلیساها یا بین خانوادههای قدیمی ارامنه وجود داشته گردآوری شده است.

مخصوصاً طرحی از «رامبراند» و تا بلو بخاک سپردن مسیح معروف به «پی انا» که با ثر قلم توانای «آنی بال کاتارزی» نسبت داده میشود (نقاش معروف ایتالیائی در قرن ۱۶ میلادی) و تا بلو مریم منسوب بر فائیل از شاهکارهای فوق العاده این موزه است. سایر اشیاء این کلیسا عبارتست از: کارهای چوبی و عاج کاری، چند قطعه نمونه قالیچه های قرن هفدهم کار قفقاز، نمونه ای از لباسهای قدیم ارامنه روی مجسمه ها سوزن دوزی ها و زری های قرن ۱۷ کار ارامنه که اغلب لباسهای مذهبی خلفا و کشیشان ارمنی است، مجسمه چوبی مریم کار ایتالیا در قرن ۱۶، صلیب چوبی منبت.

قسمت مهمی از این موزه که در سالن سوم نگاهداری شده فرمانهای شاهان صفوی به بعد میباشد که برای حفظ و آسایش ارامنه صادر گردیده در بین فرمانهای مزبور فرمانی است از شاه عباس کبیر که از مفاد آن میزان علاقه و احترام او را بارامنه میتوان دریافت. این فرمان بشماره ۱۶۵ در موزه جلفا ضبط است و متن آن از این قرار است: «حکم جهان مطاع شد آنکه وزارت و رفعت پناه شمس الوزراء و الرفع میرزا محمد وزیر دارالسلطنه اصفهان بداند که عرضه داشتی که درینولاد رباب جنگ جماعت ارامنه جولاه (جلفا) و مردم ماربانان (مارابین) نوشته بود رسید و مضامین آن معلوم گردید باریک الله روی ایشان سفید فی الواقع قاعده مهمان نگاه داشتن همین باشد جمعی که بجهة خاطر ما از وطن چندین هزار ساله خود جلا شده باشد و خروار خروار زر و ابریشم را گذاشته بخانه شما آمده باشند گنجایش دارد که بجهة چند خر بزه و چند

من انگورو کلوزه با ایشان جنگ کنید درجولاه خانه بود که دو هزار تومان خرج آن کرده بودند آنرا خراب نموده کوچ خود را بردوش بدانجا آمده اند با ایشان این عمل میباید کرد بسیار بسیار بد کرده اید از تو بغایت الغایت عجب بوده که قتل مردم مار با نان نکرده است ایشان را از مردم مورچه خورت پنداشته که با میهمان بد بر میخورند آن برسر ایشان آوردیم که دیدی بهمه حال خاطر جوئی مردم جولاه نموده نوعی نمای که تسلی و راضی شوند درین زمستان از صاحبان باغ پلاسان یا مار بان ایشان را جا دهید آنچه ملک ما بوده باشد ایشان راجا دهید و تتمه که بماند خانهای رعیت را کرایه کرده بجهة ایشان جاتعین نمای که انشاء الله تعالی درآینده بجهة خود خانه سازند می باید که جمعی که با ایشان نزاع کرده اند تنبیه بلیغ نمائی فی شهر ربیع الثانی ۱۰۱۴ .

این بود متن فرمان شاه عباس درموزه جلفای اصفهان . در تنظیم این مقاله لازم میدانم از اطلاعات مفیدی که دوست عزیز و بزرگوارم آقای دکتر کارومیناسیان که خود یکی از دانشمندان تاریخ دان میباشند و اسباب افتخار اصفهان هستند در اختیار اینجانب گذاشته اند تشکر کنم همچنین از بعضی یادداشتهای دوست در گذشته ام مرحوم استیفان هانا یان که چند سال قبل در روزنامه سپنتا منتشر گردید و نامبرده سه سال پیش جهان را بدرود گفت استفاده کرده ام .

نقش نو

بس رنجهها که بردم از این گیرودارها
راهی نصیب ما بجز از گمراهی نشد
از پشت پرده شعبده بازان کهنه کار
چیزی نبود در پس آن پرده غیر وهم
پوشیده گشت چشم خرد از غبار جهل
خواهم بکارگاه نوی نقش نو ز نسیم
بارگران جهل «سپنتا» مکش بدوش

در گیرودار گشت تبه روز گارها
پیموده ایم گرچه بسی رهگذارها
مردم فریفتند و کنند افتخارها
مارا فریفت و سوسه پسرده دارها
باید ز دود ز آینه دل غبارها
دیگر دلم گرفت از این کهنه کارها
سر بار بارها شده این بار - بارها
اصفهان - اسفند ۱۳۴۳

عبدالحسین سپنتا